

IM 42 (1-4) 2011.

IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

PRVA BRAILLEOVA POČETNICA NA HRVATSKOM JEZIKU

NINA SIVEC □ Tiflološki muzej, Zagreb

Tiflološki muzej u Zagrebu u svom fondusu čuva prvu Brailleovu početnicu pisanu hrvatskim jezikom, nastalu 1889. g. Ona je svjedok razvoja pedagoške misli, kao i začetaka tiflopedagoške misli u nas te okolnosti u društvenome, političkome i gospodarskom životu Hrvatske krajem 19. st. Uzroke zašto se tiflopedagoška misao u Hrvatskoj pojavljuje gotovo stotinjak godina kasnije nego u tadašnjoj Europi pronaći ćemo u okolnostima u kojima je *Početnica* nastajala.

Počeci školstva u Hrvatskoj vezani su uglavnom za Katoličku crkvu. Pučke su se škole počele osnivati tek nakon reforme školstva carice Marije Terezije. No obuka je slabo napredovala. Nije bilo dovoljno školskih knjiga, učila ni učitelja jer je njihov materijalni položaj i društveni status bio težak.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom (1868.) omogućen je samostalniji razvoj školstva u Hrvatskoj i Slavoniji pa je i Hrvatski sabor 14. listopada 1874. donio prvi hrvatski školski zakonski akt, *Zakon o ustroju pučkih škola i preparandije za pučko učiteljstvo u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*. Tim je zakonom uvedena opća obveza pohađanja osnovnih četverogodišnjih škola s "opetovnicom" u trajanju od jedne godine. Crkvi je oduzeto pravo nadzora pučkih škola. U Zakonu se prvi put, na indirektan način, priznaje potreba odgoja i obrazovanja slijepe djece.

U *Teoriji pedagogije* iz 1876. S. Basariček prvi put progovara o problematici odgoja i obrazovanja "defektne" djece. On najprije iznosi opće karakteristike slijepog djeteta, osvrće se na povijest specijalnih zavoda za slijepe te opisuje njihov odgojno-obrazovni rad. Pod snažnim utjecajem njemačke tiflopedagoške orijentacije tog doba, navodi niz odgojno obrazovnih zadataka za slijepe. Na taj su se način pedagoški krugovi prvi put mogli donekle upoznati s problematikom odgoja i obrazovanja slijepih.

Nekoliko godina poslije, učitelj Josip Cunić u pedagoškom časopisu *Napredak* poziva učiteljstvo da u svoje razrede na obuku prime slijepu djecu.¹

U to vrijeme Vinko Bek, već dvije godine učitelj u pučkoj školi u Bukevju pokraj Velike Gorice, uvelike skuplja i proučava njemačku tiflopedagošku literaturu (danas u

fundusu Tiflološkog muzeja) i bavi se problematikom slijepih. Možda je prvi poticaj dobio baš na Učiteljskoj akademiji u Zagrebu, gdje mu je Basariček predavao pedagogiju.²

Kako je Bek upoznao tadašnje prilike u Europi i stekao određena teoretska znanja, počeo je razmišljati o otvaranju privatnog odgojno-obrazovnog zavoda za slijepe. Na njegovu je molbu Odjel za bogoštovje i nastavu Zagrebačke županijske oblasti pozitivno odgovorio, te mu odobrio osnivanje privatnog zavoda za *uzgoj i obuku slijepaca*.³ Dobivena je dozvola bila i moralna potvrda koja je Bekovim nastojanjima dala težinu i ozbiljnost. On se, pun entuzijazma, orijentirao prema praktičnoj problematici nastave sa slijepima te je počeo skupljati i izrađivati nastavna sredstva i pomagala. U takvim je okolnostima nastala prva hrvatska početnica pisana Brailleovim pismom.

PRILAGODBA BRAILLEOVA PISMA⁴ HRVATSKOM JEZIKU

Bek se vrlo ozbiljno pripremao za odgojno-obrazovni rad sa slijepima. Bio je upoznat s radom europskih zavoda za slijepe i znao je za postojanje Brailleova pisma, koje u to vrijeme još uvijek nije bilo svugdje prihvaćeno kao pismo za slijepe. Čak ni najveći tiflopedagoški autoriteti tog vremena nisu odobravali upotrebu Brailleova pisma. Konzervativni i nefleksibilni zastupali su mišljenje kako će reljefno točkasto pismo stvoriti još veći jaz između videlih i slijepih te pridonijeti njihovoj još većoj izolaciji. Otpor je bio tako jak da su čak tvrdili kako slijepa osoba može mnogo bolje taktilno opažati liniju, a ne točku te su s tim argumentom preferirali uncijal⁵ u nastavi. Danas, zahvaljujući istraživanjima⁶ znamo da je percipitivna taktalna sposobnost u slijepe djece različita, no da su reljefne točkice kakve je odredio još Louis Braille optimalne za opažaj.

Iako je sam Bek pripadao konzervativnom krugu, zastupao je ideju o jedinstvenome, internacionalnom pismu za slijepe. U časopisu *Napredak* iz 1889. g. piše: *Moja je baš čvrsta odluka bila da uredim abecedu tako, da će slijepac moći naučiti i tuđeg jezika knjige čitati bez ikakve muke, ako samo dotični jezik poznaje, a na to su me ponukale mnoge okolnosti*. Kako je u njemu sazrijevala ideja o osnivanju privatnog zavoda sa školom, tako je

1 Cunić, Josip, *Uzgoj i obuka slijepaca*, Napredak, Zagreb, 1897., br. 19.

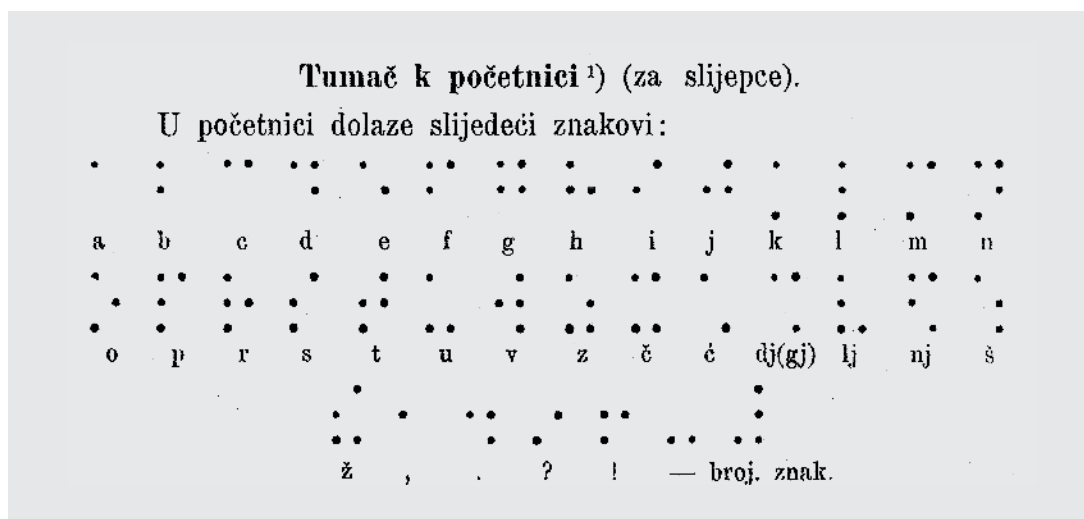
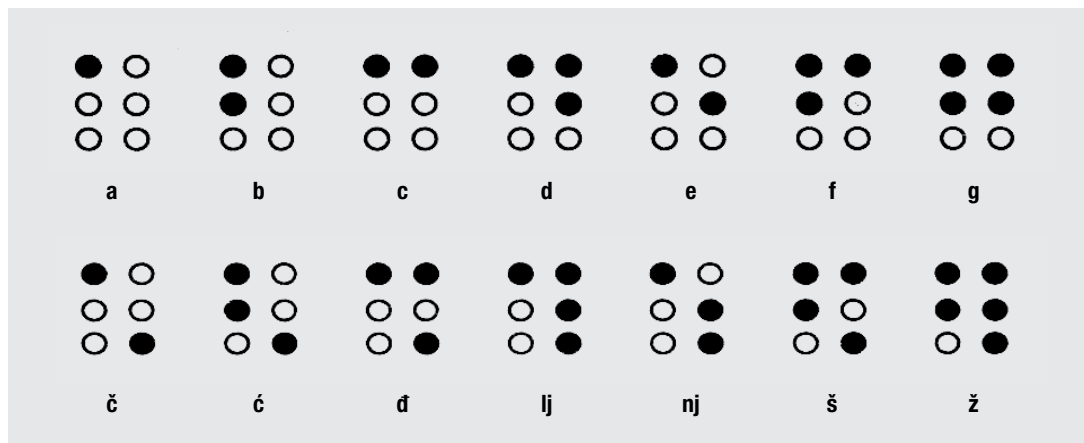
2 Tonković, Franjo, *Vinko Bek i njegov utjecaj na odgoj i obrazovanje slijepih u Jugoslaviji*, Savez slijepih Jugoslavije, Tiflološki muzej, Zagreb, 1960., str. 27.

3 Čosić, Nevenka, *Začeci institucionalne brige za slijepe*, katalog stalnog postava Tiflološkog muzeja, Zagreb, 2008., str. 58., 59.

4 Brailleovo pismo je reljefno točkasto pismo za slijepe. Osmislio ga je slijepi Louis Braille 1830-ih godina. Za tvorbu znakova služi šest reljefnih točkica poredanih u 2 stupca po tri točkice. Kombinacijom dviju ili više točkica dobiva se određeno slovo abecede. Uz pomoć reljefnih točkica moguće je dobiti 63 znaka.

5 Bek, Vinko, *Braillova slova, Slijepčev prijatelj*, Zagreb, 1890., tečaj 1., svezak 1., str. 4. *Uncijal su latinska jednostavna slova, a rabe negdje mali, negdje veliki, a negdje i oboje i to izbočeno. Slovo se naime utisne u papir tako, da bude izbočeno, da ga može čitati slijepac opipom. U ovu vrst pisma spada i Kleinovo pismo, gdje se slovo u jedan mah izbođe učvršćenim iglicama.*

6 Cvetković, Živojin, *Specifičnosti i karakteristike grafema Brajevog pisma, Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa slijepim licima*, Naučna knjiga, Beograd, 1989., str. 20.-27.

postajao svjesniji potrebe za stvaranjem sustava, pisma, koje bi omogućilo provođenje, praćenje i aktivno sudjelovanje slijepih u nastavi. S tom je zamisli počeo proučavati Brailleovo pismo.

Upoznao je osnovna načela kojima se služio Braille pri sastavljanju abecede te ih je primijenio u našem jeziku. Kritički je zaključio kako učestalost pojavljivanja glasova internacionalne abecede, koja je uvjetovala manji broj točaka, ne odgovara učestalosti pojavljivanja u našem jeziku. Kako nije želio narušiti jedinstvo internacionalne abecede, Bek se odlučio pronaći jednostavnije znakove za palatale (č, ć, đ, đ, j, lj, nj, š, ž). Možda je rješenje pronašao u kraticama koje su Nijemci već uveli za neke svoje glasovne skupine, kada navodi da *i Nijemci imaju također sličnu uredbu za svoje: ei, au, sch, ch itd.*⁷ On je u prvih sedam slova Brailleove abecede (a, b, c, d, e, f, g) dodao šestu točku i dobio slova č, ć, đ, lj, nj, š, ž.

Bila je to prva verzija Bekove abecede. No nije ga u potpunosti zadovoljavala. Razloge je prof. Tonković⁸ pronašao u ovome: *Znakovi te varijante djelovali su kao da su nasumce izabrani. Tako npr. oblik slova "č" nije ni po čemu podsjećao na "c"... To mora da je upalo Boku u oči i potaklo ga da pokuša ispraviti taj nedostatak.*

Zbog tog je razloga Vinko Bek u svojoj prvoj *Početnici* iz

1889. g. za glasove č, ć, lj, nj, š, ž, v upotrijebio posve nove znakove, dok je zadržao znak za đ. Za glasove nj, š i ž upotrijebio je znakove koji su simetrični znakovima n, s i z. Glasove č, ć, đ i lj nije mogao riješiti na načelu simetrije jer su već postojali simetrični znakovi. Stvarajući kombinacije za spomenute znakove, Bek je našao konačno rješenje te ga 1890. g. objavio u časopisu *Slijepčev prijatelj*.

Znak za slovo dž Bek nije predvidio sve do 1893. g., kada se jače povezao sa Srbijom u nastojanju uvođenja jedinstvenog pisma za slijepe s područja Hrvatske i Srbije.

Stoga je napravio reviziju druge varijante, pa je novu, treću objavio u omladinskom časopisu *Bršljan* 1894. g. Ta je varijanta donijela promjenu pet glasova: ć, lj, đ, v, dž. No tek će u četvrtoj varijanti Bek kao matični znak za slova đ i dž uzeti slovo d.

Desetak godina prilagođivanja Brailleove abecede hrvatskom jeziku završilo je izdavanjem druge početnice Vinka Beka 1898. g. Bekova abeceda bila je bez ikakvih izmjena u upotrebi 30 godina. Tek je 1951. g. Centralni odbor Udruženja slijepih Jugoslavije i Savjet za nauku i kulturu vlade FRNJ na konferenciji u Beogradu izmijenio abecedu i uveo nove znakove za č i dž.

⁷ Bek, Vinko, Braillova slova, *Slijepčev prijatelj*, Zagreb, 1890., tečaj 1., svezak 1., str. 6.

⁸ Tonković, Franjo, *Vinko Bek i njegov utjecaj na odgoj i obrazovanje slijepih u Jugoslaviji*, Savez slijepih Jugoslavije, Tiflološki muzej, Zagreb, 1960., str. 159.

sl.1.-2. Početnica je uvedena u fundus Tiflološkog muzeja pod inventarnim brojem P453 kao dar Zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu 1954. g. Njezin autor Vinko Bek tiskao ju je u Bukevju 1889. g. Početnica, dimenzija 25 x 16 cm, tiskana je Brailleovim pismom. Ima deset listova, od kojih je sedam tiskano dvostrano. Služila je za početno učenje Brailleova pisma.

PRVA HRVATSKA POČETNICA ZA SLIJEPU DJECU

Početnica je uvedena u fundus Tiflološkog muzeja pod inventarnim brojem P453 kao dar Zavoda za odgoj slijepe djece u Zagrebu 1954. g. Njezin autor Vinko Bek tiskao ju je u Bukevju 1889. g. *Početnica*, dimenzija 25 x 16 cm, tiskana je Brailleovim pismom. Ima deset listova, od kojih je sedam tiskano dvostrano. Služila je za početno učenje Brailleova pisma. U vrijeme njezina nastanka Brailleovo pismo još nije u potpunosti prilagođeno hrvatskom jeziku pa je pisana drugom od četiri prilagodbe. Početnica obrađuje samo mala slova jer se velika na Brailleovu pismu uvode tek 1930-ih godina. Ukoričena je u platneni omot bordo crvene boje, u čijim su kutovima otisnuti jednaki reljefni ornamenti.

Na naslovnim je koricama naslov otisnut velikim latiničnim slovima u zlatotisku:

POČETNICA (BRAILLE) ZA S L I J E P C E.

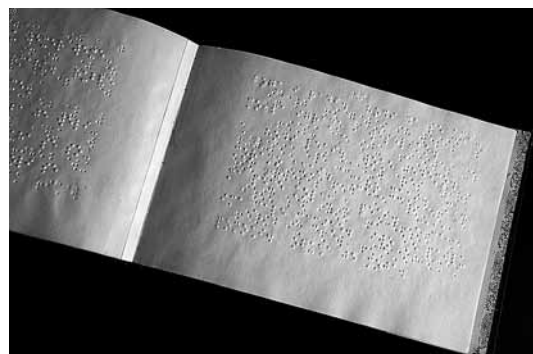
Sljedeća je stranica otisnuta Brailleovim pismom te na njoj, u prijevodu na današnju brajicu, piše:

početnica'
složio
winko bek'
u bukevju 1889'

U časopisu *Slijepčev prijatelj*⁹ Vinko Bek objavljuje članak u kojemu objašnjava kako je *Početnica za slijepce* nešto novo, pa je zato mora *pobliže ocrati* te napominje kako *moja početnica ima i tu prednost pred inima početnicama tuđih naroda, što joj je dodan prilog za videće*. Taj prilog, *Tumač k početnici*, Tiflološki muzej ne posjeduje jer nije sačuvan, ali njegov sadržaj Vinko Bek donosi u spomenutom članku. *Tumač k početnici* sadržava sve tekstove početnice prevedene na crni tisak latiničnim pismom i neke napomene za lakše razumijevanje teksta.

Početnica je nastala neposredno prije nego što je Bek počeo podučavati svoga prvog slijepog učenika. Svjestan nedostataka didaktičkih pomagala za provođenje nastave, on sastavlja prvu početnicu na hrvatskom jeziku na Brailleovu pismu.

Nakon što je prilagodio Brailleovu abecedu hrvatskom jeziku, mogao je sadržajno osmisliti početnicu te metodički odrediti redoslijed obrade slova i, naposljetku, tiskati je.

Tiflopedagoške odrednice metodike početnog čitanja i pisanja slijepih još nisu postojale. Početno čitanje u školama za slijepce u Bekovo se doba zasnivalo na sintetičkoj metodi, globalnom čitanju cijelih riječi, odnosno rečenica. Predvježbe, koje podrazumijevaju usvajanje osnovnih vještina za svladavanje Brailleova pisma kakve danas poznajemo i koje su dio procesa opismenjavanja, nisu korištene. Početna nastava čitanja slijepih zasnivala se uglavnom na jednakim načelima kao i nastava čitanja djece u redovitim školama.

Već na samom početku, dok je još bio pod snažnim utjecajem njemačke tiflopedagoške škole čijom se literaturom koristio, Bek je odbacio ideju koja je prevladavala u njemačkim zavodima 19. st., ideju o mehaničkom učenju abecede i čitanju besmislenih slogova. No kojim se točno načelima služio dok je određivao redoslijed obrade slova, nije nam poznato.

Analizom njegove početnice vidimo da se držao načela od jednostavnijega prema složenijemu, tako da je slijepo dijete već od prvih obrađenih slova moglo slagati jednostavne i smislene cjeline, slogove. Taktalna jednostavnost u Bekovoj početnici nije određena brojem točkica nekog znaka, već je to bila lakša čitljivost. Slova se obrađuju u grupama - simetrično, u odnosu prema vertikalnoj (e i i) ili horizontalnoj osi simetrije (nj i ž) u šestotočki.

U metodici nastave početnog čitanja važan je redoslijed obrade slova. U redovitim školama Hrvatske danas se, po redoslijedu obrade, na početku usvajaju samoglasnici, i to od grafički jednostavnijih znakova (glas i slovo i) prema složenijima.

Vinko Bek je u svojoj početnici primijenio isto načelo - od jednostavnijeg znaka prema složenijemu, no u Brailleovu je pismu to znak za slovo a - jedna točkica. Kako bi zadovoljio i sljedeće načelo - da se već od prvih obrađenih slova mogu formirati smisljeni slogovi, Bek je svoju početnicu započeo slovom a i odmah, gotovo istodobno i slovom b.

F. Tonković¹⁰ navodi da je Bek sam u svom članku *Kako se uče slijepa djeca čitati i pisati* naveo: *Prema tomu dakle ne će biti ni početnica sa tim pismom uređena kao naša obična, nego će početi sa abecednim redom....*

U kasnijem tekstu početnice vidimo kako je redoslijed obrade novih slova, određivao prema načelu svaki redak - novo slovo.

⁹ Bek, Vinko, *Početnica za slijepce, Slijepčev prijatelj*, Zagreb, 1890., tečaj I., svezak 2., str. 40-43.

a
 a b a a b b a b a b a b
 l b a l l b l a b a l l b
 k b k l b a k a b a l k b l
 e b e b a b a k e b e b b k
 i b e b i b a k i b e b i e
 b i l i l i k a
 c b e i k l b a c i l i c e
 Tekst prve stranice *Početnice*

U Godišnjem izvješću zemaljskog zavoda za odgoj slijepce u Zagrebu za školsku godinu 1896./97.¹¹ piše da su djeca od trećeg razreda prolazila obuku na Brailleovu pismu. Djeca prvih dvaju razreda opismenjavala su se tako da su uvježbavali *poznavanje glasova i njihovih znakova, u majuskulama s pomoću nesložjenih glasova, koji se opipavati mogu*, što nas upućuje na zaključak da su glasovno-analičko-sintetičku metodu već usvojili u prva dva razreda, pa je ona u Brailleovoj početnici izbjegnuta.

Brailleovo je pismo sustav od šest reljefnih točkica, a čita se jagodicama prstiju u kojima se nalaze živčani završeci za osjet visokog praga osjetljivosti. Dodir, pritisak i kinestetički osjet osnovne su komponente taktilne percepcije koje najuspješnije nadoknađuju oštećenje vida u slijepih osoba.¹²

Danas, u procesu opismenjavanja slijepce djece Brailleovim pismom znamo da topognostička metoda, osim obrade slova i uvježbavanja tehnike čitanja, obuhvaća i pripremni dio, koji se odnosi na predvježbe čitanja. One podrazumijevaju razvoj orijentacije u makroprostoru i mikroprostoru, razvoj motoričkih sposobnosti, kao i sigurnost pokreta i radnji. Krajnji je cilj sposobnost slijepog djeteta da se snađe u šestotočki i da uspješno taktilno prepozna točkice unutar šestotočke.

Današnja su istraživanja pokazala da taktilna čitljivost Brailleovih točkica ovisi o više činitelja koji određuju veličinu šestotočke i odnose među točkicama.

Kako Vinku Beku tadašnja tiflopedagoška literatura nije mogla dati odgovor na sva ta pitanja, možemo zaključiti je da veličina Bekove šestotočke, visina točke i razmak među njima bila rezultat slučajnosti, ali i materijalnih mogućnosti. I sam Bek u svom članku *Kako je početnica izradjena*¹³ svjedoči:

G. August Krage posudio nam svoj aparat za izbijanje tačaka i dao nam uputu. Kupiti ga nijesmo mogli, jer je dosta skup. Urednik (Vinko Bek) je sam izbijao na dvogubom kositrenom limu dotična slova. Priklatan lim nijesmo ni u Zagrebu dobiti mogli, pa smo dobrotom g. Budia, trgovca u Zagrebu, došli i do njega. I s papirom smo imali neprimlik. U cijelom Zagrebu nijesmo mogli dobiti valjana papira, pa ne preostade drugo, no naručiti ga od poznate nam tvrtke iz Berlina. Papir smo razrezali, list namočili u vodu, stavili u kositrenu ploču, pa u tisak. Obje su strane kositrene ploče jednako izbile, da izbočene tačke jedne ploče dodju u šuplinu tačke druge

ploče, tako da izrinu papir t. j., da se na papiru naprave naprave dotična slova. Za tisak smo uzeli obični drveni tjesak, koji se gdje gdje u kućanstvu rabi, jer bi željezni preskup bio, kako ga imaju trgovci za kopiranje... Tako je tiskan i prilog prvog sveska, a papir je bio iz riječke tvornice, arak po 4 nvč. Sve su te radnje obavljene u Bukevju.

Očito je da je u oskudici bilo najvažnije tiskati početnicu, dok se ostalim standardima i tehničkim detaljima Bek nije mogao niti znati baviti.

Pogledom na stranice Bekove početnice uočavamo da je Brailleovo pismo kojim je tiskana početnica nešto *krupnije* od današnjega. Vrijednosti Brailleovih dimenzija u šestotočki različite su od vrijednosti koje se danas primjenjuju u Brailleovu tisku. Tako je visina Brailleove šestotočke 8 mm, a širina 4 mm, horizontalna i vertikalna udaljenost točkica iznosi 2 mm, dok je razmak između dviju šestotočki (dviju riječi) 8-12 mm. Također se vidi da se Bek nije u potpunosti držao tih odrednica. Kako se Brailleovo pismo tek stvaralo i prilagođivalo hrvatskom jeziku, još nije bilo standardizirano.

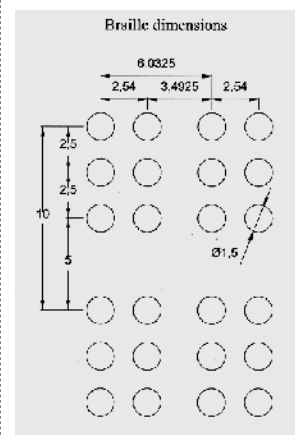
Danas u Hrvatskoj, 120 godina od pojave prve početnice i prilagodbe Brailleova pisma, formalno još nije usvojen standard koji određuje veličinu šestotočke. Prešutno se primjenjuje standard prihvaćen u nekim europskim zemljama u kojima su izrađeni tiskarski strojevi što se upotrebljavaju i u hrvatskim tiskarama. Po pravilu, to su standardizirane veličine šestotočke, ovisno o tipu tiskarskog stroja i zemlji njegova nastanka.

Bekova prva Brailleova *Početnica za slijepce na hrvatskom jeziku* bila je važan korak u procesu početaka školovanja slijepce djece na našim prostorima. Ona svjedoči o počecima tiflopedagoške metodike, a Bek je bio prvi koji je osigurao didaktičke materijale dostupne svoj slijepoj djeci. Pokrenuo je Zavod, školu dostupnu svima i obrazovanje na hrvatskom jeziku uz pomoć *Početnice* koju je s velikim entuzijazmom i hrabrošću sam napisao i izdao.

Ova Bekova *Početnica* na Brailleovu pismu korištena je desetak godina, kada ju je 1898. g. zamijenila druga Bekova početnica, nastala 1898. godine.

LITERATURA

1. Basariček, Stjepan, *Teorija pedagogije ili nauk ob uzgoju*, Zagreb, 1876.
2. Bek, Vinko, Braillova slova, *Slijepčev prijatelj*, Zagreb, 1890., tečaj 1., svezak 1-3.
3. Bek, Vinko, *Godišnje izvješće zemaljskog zavoda za odgoj slijepce djece u Zagrebu za školsku godinu 1896./97.*, Privremena naučna osnova za zemaljski zavod za odgoj slijepce djece, Zagreb, 1897.
4. Cunić, Josip. Uzgoj i obuka slijepaca, *Napredak*, Zagreb, 1897., br. 19.
5. Cvetković, Živojin, *Specifičnosti i karakteristike grafema Brajevog pisma*, Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa slijepim licima, Naučna knjiga, Beograd, 1989.

sl.3. Tako tiskarski stroj BRILLO 440 SW, proizveden u Norveškoj, koji se upotrebljava u tiskari Hrvatske knjižnice za slijepce propisuje ove dimenzije:

10 Tonković, Franjo, *Vinko Bek i njegov utjecaj na odgoj i obrazovanje slijepih u Jugoslaviji*, Savez slijepih Jugoslavije, Tifloški muzej, Zagreb, 1960., str. 173.

11 Bek, Vinko, *Godišnje izvješće zemaljskog zavoda za odgoj slijepce djece u Zagrebu za školsku godinu 1896./97.*, Privremena naučna osnova za zemaljski zavod za odgoj slijepce djece, Zagreb, 1897., str. 4.

12 Cvetković, Živojin, *Specifičnosti i karakteristike grafema Brajevog pisma*, Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa slijepim licima, Naučna knjiga, Beograd, 1989., str. 30-64.

13 Bek, Vinko, *Kako je početnica izradjena*, *Slijepčev prijatelj*, Zagreb, 1890., tečaj 1., svezak 3., str. 74.

